

УДК 373.2.035(477)

DOI <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.102.21>

Цаплюк О. С.

СПЕЦИФІКА УКРАЇНОМОВНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

В статті розглянуто поняття соціокультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку з позиції необхідного для сучасного українського суспільства елементу міжособистісної взаємодії. Автором здійснено термінологічний розбір поняття «соціокультурна компетентність» як вміння послуговуватися надбаннями людської культури в широкому сенсі під час соціальної взаємодії з іншими людьми, що має стати запорукою успіху такої взаємодії; проаналізовано психолого-педагогічні дослідження, що засвідчили появу інтересу дослідників до вивчення саме україномовної соціокультурної компетентності, в той час як раніше вона була переважно елементом іншомовної підготовки, та нормативно-правові документи (зокрема Закон України «Про освіту» та Базовий компонент дошкільної освіти) щодо означеного питання. Аналіз нормативно-правових документів дозволив сформулювати структуру соціокультурної компетентності дитини старшого дошкільного віку, яка включає в себе когнітивний, мотиваційний та практико-дієвий компоненти, які в свою чергу відображають знання та емоційно-ціннісне ставлення до власної та загальнолюдської культури, інтерес та прагнення до взаємодії, навички взаємодії на культурних засадах. Подано дефініцію україномовної соціокультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку як «вміння послуговуватися доступними віку знаннями культури українського народу та світової культури в соціальній взаємодії та міжособистісній комунікації з представниками української та інших національностей засобом української мови». Акцентовано на тому, що соціокультурна компетентність є інтегративним явищем і спирається на новоутворення особистісної, ігрової, соціально-громадянської, мовленнєвої й комунікативної компетентності. Полікультурне виховання в системі формування соціокультурної компетентності є складовим елементом, логічним продовженням громадянського та національно-патріотичного виховання, спирається на українське народознавство, фамілістику, етнопедагогіку.

Ключові слова: україномовна соціокультурна компетентність, полікультурне виховання, мова, мовлення, культура, соціум, громадянська компетентність, діти старшого дошкільного віку.

Питання формування соціокультурної компетентності та полікультурного виховання часто перетинаються в сучасному педагогічному доробку. При цьому реалії часу, на нашу думку, викликають потребу чітко розмежовувати ці поняття, а також розглядати підготовку особистості до міжнаціональної комунікації в розширеному контексті, прив'язаному до національних потреб. В дошкільному дитинстві закладаються основи уявлень про соціум і соціальні стосунки, уявлень про різноманіття, громадянські почуття, почуття краси рідної мови, патріотичність тощо. Всі ці явища при побудові готовності до міжетнічних і міжнаціональних стосунків слід розглядати в єдності, що потребує детальнішого дослідження особливостей україномовної соціокультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Позаяк зміст соціокультурної компетентності в широкому сенсі тотожний Загальноєвропейським рекомендаціям з мовної освіти, яка акцентує на важливості діалогу культур засобом мови в роботі перекладачів, найбільшу кількість досліджень означеного феномену зустрічаємо саме в працях присвячених вивченню іноземних мов, професійній підготовці перекладачів, учителів-філологів тощо. Наприклад Ю. Ніколаєнко визначає соціокультурну компетентність перекладача як складову іншомовної комунікативної компетентності і включає до неї знання про інші країни та їх мову, особливості культури, соціальної та мовленнєвої поведінки на їх теренах, здатність застосовувати ці знання на практиці [7, с. 57]. Більш узагальнене визначення подає Л. Курінна, яка визначає соціокультурну компетентність як рівень соціального і культурного розвитку особистості, який включає загальну культуру, національну культуру, соціальну активність та ініціативність тощо, які створюють ключові характеристики особистості в контексті міжособистісної та міжкультурної комунікації, такі як обізнаність, здатність, готовність, вміння [5, с. 50]. В обох визначеннях вбачаємо спільну тенденцію до виділення взаємозв'язку та взаємовпливу культури та діяльності в соціумі, отже, розглянемо дефініцію за її складовими елементами.

Термін «соціокультурна компетентність» складається з таких елементів як «соціальний», «культура» та «компетентність». Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови соціальним визначають те, що існує чи здійснюється в певному суспільстві, пов'язане зі стосунками між людьми [2, с. 1360]. Термін «культура» згідно зі словником позначає матеріальні та духовні цінності створені людством, освіченість, вихованість, досконалість певної діяльності [2, с. 596]. Поняття «компетентність» в сучасних педагогічних словниках визначають як динамічне поєднання ЗУН [9, с. 24]; комбінацію різноманітних особистісних якостей, включаючи способи мислення, цінності, погляди, знання тощо [3, с. 48]; інтегровану характеристику особистості яка позначає результативність через досвід, ЗУН, поведінкові реакції і т.ін. Отже, наведений нами вище термінологічний розбір дозволяє трактувати соціокультурну компетентність як вміння оперувати сукупністю загальнолюдських (культурних) надбань під час суспільної міжособистісної взаємодії для забезпечення її успіху та належного рівня ефективності. В той же час, широта загальнокультурних надбань людства та поліетнічний склад суспільства дозволяє розширити взаємодію в соціумі в тому числі на

міжнаціональну взаємодію. Враховуючи це стає доцільним навести тлумачення та означити відмінність поняття «полікультурне виховання».

В педагогічному доробку зустрічаємо потрактування полікультурного виховання як залучення дітей до традицій, звичаїв, творчості інших народів, виховання відповідних моральних почуттів [13, с. 218]; процес адаптації особистості до різномірних цінностей представників інших культур [12, с. 258]; процес виховання дітей що носить міжнаціональний і гуманістичний характер, спрямоване на формування толерантності, поваги та інтересу до інших національностей [4, с. 178]. Отже, ми бачимо що полікультурне виховання є процесом, в той час як соціокультурна компетентність виступає результатом, системою надбаних якостей; полікультурне виховання спрямоване конкретно на ознайомлення з особливостями культури інших національностей, отже, цей термін є більш частковим по відношенню до соціокультурної компетентності і в подальшому ми розглядатимемо його як складову частину останньої.

Враховуючи що соціокультурна компетентність передбачає взаємодію з різними представниками суспільства і засвоєння загальнолюдської культури в широкому сенсі, невід'ємним елементом її набуття і реалізації є мова, значна частина культурних надбань закодована і передається саме засобом мови. В Україні державною мовою і, відповідно, мовою міжнаціонального спілкування є українська мова, тож засвоєння дитиною мови є елементом і одним з перших кроків формування соціокультурної компетентності. Українська мова є носієм і маркером української культури, отже, національно-патріотичне виховання засноване на кращих зразках української культури, зреалізоване через етнопедагогіку, українське народознавство має складати фундамент соціокультурної компетентності дитини старшого дошкільного віку задовольнивши при цьому потребу держави і сучасного українського суспільства в свідомих громадянах своєї країни. Лише на основі такого фундаменту наступним кроком може стати полікультурне виховання.

Звернення поглядів на формування саме україномовної соціокультурної компетентності також знаходимо в дослідженнях науковців. Так Л. Топчій зазначає, що реалізація соціокультурної компоненти передбачає інтеграцію низки українознавчих освітніх компонентів, форм і методів навчання, що в сукупності призведе до синтезу соціокультурних знань з домінуванням україноцентричного компонента, до формування мовної особистості дитини [11, с. 172]. В закладі дошкільної освіти можемо це реалізовувати через ознайомлення дітей з сімейними традиціями, рідним краєм, Україною в цілому, з культурними надбаннями українського народу та надбаннями інших народів на заняттях з розвитку мовлення, народознавства, образотворчого мистецтва, ліплення, вивчення та інсценування літературних творів тощо. Н. Максименко акцентує, що соціокультурна компетентність є складовою комунікативної компетентності і включає соціальну складову (як адаптацію дитини до українського соціуму) та загальнокультурну складову, як володіння надбаннями української національної культури, традицій, звичаїв, вміння послуговуватись ними в комунікативній діяльності. Враховуючи такий зміст україномовної соціокультурної компетентності вона, на думку автора, нерозривно пов'язана з моральним, патріотичним, громадянським, естетичним вихованням [6, с. 56].

На необхідність формування соціокультурної компетентності нас орієнтує Закон України «Про освіту», метою якого є підвищення рівня освіти громадян зокрема для забезпечення європейського вибору України. Стаття 6 Закону постулює що одними з основних засад державної політики в сфері освіти є людиноцентризм, гуманізм, демократизм, зв'язок із світовою та національною культурою і традиціями [8]. В Базовому компоненті дошкільної освіти завдання з формування соціокультурної компетентності зустрічаємо в різних освітніх напрямках. Освітній напрям «Особистість дитини» та зокрема особистісна компетентність передбачає наявність у дитини старшого дошкільного віку інтересу, поваги до традицій своєї родини, розуміння власної відповідальності в соціальних стосунках з однолітками. Згідно з освітнім напрямом «Гра дитини», притаманним для цього віку є прояв групової солідарності у грі, вміння будувати партнерські стосунки та розв'язувати конфлікти на засадах культури етикету. Освітній напрям дитина «Дитина в соціумі» орієнтує нас на те, що дітям старшого дошкільного віку притаманні соціальні почуття любові до Батьківщини, почуття власної гідності як представника українського народу, уявлення про місце людини в соціумі, про себе як члена соціуму, прагнення до відповідної віку участі в соціальних подіях, ціннісне ставлення до власних прав та прав інших, повага до культурних надбань українського народу та інших народів, вміння застосовувати ці знання в практиці соціальної взаємодії. В освітньому напрямі «Мовлення дитини» вказано, що старшим дошкільникам притаманна любов і повага до державної мови, мов представників національних меншин, мов міжнародного спілкування, а також те, що саме українська мова є об'єднуючим фактором для представників різних національностей в Україні. Діти цього віку отримують задоволення від краси української мови та вміння послуговуватися елементарними складовими культури мовлення, проявляють підвищений інтерес до спілкування з дорослими та однолітками [1].

Отже, ми бачимо, що україномовна соціокультурна компетентність дитини старшого дошкільного віку є інтегративним феноменом, вона нерозривно пов'язана з особистісною, ігровою, соціально-громадянською, мовленнєвою й комунікативною компетентностями і може бути потрактована як вміння послуговуватися доступними віку знаннями культури українського народу та світової культури в соціальній взаємодії та міжособистісній комунікації з представниками української та інших національностей засобом української мови. Знання, повага та комунікативні активності по відношенню до національних меншин та світової культури будуються на фундаменті рідної української культури і є скоріше логічним продовженням громадянського,

національно-патріотичного виховання ніж окремою діяльністю. Основним елементом в цьому процесі є українська мова, як фактор передачі культури та культурного єднання представників різних народів, що проживають в одному соціумі. З цього до структури соціокультурної компетентності старших дошкільників необхідно відносити когнітивний компонент, або комплекс необхідних знань, емоційно-ціннісного ставлення до культури; мотиваційний компонент, як прагнення до взаємодії та практико-дієвий компонент, як вміння реалізувати свої знання та мотивацію в безпосередній соціальній взаємодії. Розширене тлумачення подаємо в таблиці 1.

Таблиця 1

№	Елемент структури	Зміст
1	Когнітивний компонент	Включає сукупність інформації про традиції, звичаї, обряди, символіку, історію, мистецтво, фольклор та мову українського народу. Дитина має знати базові елементи української культури, які відповідають її віковим можливостям, наприклад: народні свята, відомі народні казки, пісні, легенди, основні культурні символи (калиновий куш, вишиванка тощо). Усвідомлення універсальних культурних норм і цінностей, таких як повага до інших, чесність, співчуття, толерантність, миролюбність. Знання мовних правил і норм спілкування: як привітатися, висловити подяку чи вибачення, звернутися з проханням. Сформованість емоційного зв'язку з культурою.
2	Мотиваційний компонент	У дошкільному віці мотивація до пізнання світу та взаємодії із середовищем формується на основі інтересу. Цей компонент передбачає наявність виявів у дитини зацікавлення традиціями, звичаями, святами та іншими культурними явищами, бажання брати участь у спільних заходах, наприклад, святкових виставах чи тематичних іграх. Готовність ділитися своїми знаннями, вміннями, емоціями, долучатися до групових активностей. Дитина повинна відчувати радість і задоволення від спілкування засобами української мови, як у повсякденному житті, так і під час участі в культурних заходах (мотивація до використання української мови як інструмента соціальної та культурної взаємодії). Бажання діяти відповідно до моральних норм і культурних традицій.
3	Практико-дієвий компонент	Вміння використовувати отримані знання про традиції, звичаї, символіку, історію та мову української культури в різноманітних соціальних ситуаціях. Здатність дитини вести конструктивний діалог, висловлювати свої думки, почуття, прохання або пропозиції відповідно до ситуації. Діти вчаться використовувати українську мову для побудови ефективного спілкування, виявляючи при цьому ввічливість, доброзичливість і повагу до співрозмовника. Здатність дитини брати участь у різних видах творчої діяльності, пов'язаної з культурною самореалізацією. Здатність взаємодіяти з представниками інших культур, демонструючи повагу до їхніх традицій і цінностей, проявляти ініціативу у взаємодії та самостійно вирішувати ситуації, що виникають у процесі культурної діяльності.

Використана література:

- Базовий компонент дошкільної освіти / науковий керівник : Т. О. Піроженко. К. : Видавництво, 2021. 37 с.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпін' : Перун, 2005. VIII, 1728 с.
- Інноваційні технології професійного навчання майбутніх кваліфікованих робітників : словник / Л. А. Майборода, С. І. Заславська, Є. І. Горбан. Житомир : «Полісся», 2021. 120 с.
- Каразоглю Ф. Діагностування взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї у полікультурному вихованні дошкільників. *Молодь і ринок*. 2017. № 4 (147). С. 178-182.
- Курінна Л. Теоретичний аналіз сутності терміна «Соціокультурна компетентність». *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 65. С. 49-55.
- Максименко Н. Формування соціокультурної компетентності молодших школярів на уроках української мови. *Науково-педагогічні студії*. 2018. Вип. 2. С. 54-59.
- Ніколаєнко Ю. Соціокультурна компетентність майбутніх перекладачів у контексті міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 51. Т. 3., С. 55-58.
- Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Словник новітніх освітянських термінів і понять : довід. видання / І. І. Козинець, Ю. О. Шабанова ; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2021. 69 с.
- Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад. : Л. Михайлова, О. Пагава, О. Проніна ; за заг. ред. Л. Михайлової. Сєверодонецьк, 2020. 194 с.
- Топчій Л. Формування україномовної соціокультурної компетентності: теоретичні і практичні аспекти. *Молодий вчений*. 2014. № 7 (10). С. 170-173.
- Черговець А., Курганнікова О. Полікультурне виховання як передумова розвитку духовності дітей дошкільного віку. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. № 1 (94). С. 255-264.
- Черепанова С. Полікультурне виховання як процес формування толерантності засобами світового фольклору у дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки*. 2015. № 67. С. 217-220.

References:

- Pirozhenko T. (2021). Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]. Kyiv : Vydavnytstvo. 37 s. [in Ukrainian].
- Busel V. (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy : 250000 [Comprehensive explanatory dictionary of modern ukrainian language]. Kyiv; Irpin: Perun. 1728 s. [in Ukrainian].

3. Maiboroda L., Zaslavska S. (2021). Innovatsiini tekhnolohii profesiinoho navchannia maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv : slovnyk [Innovative technologies for vocational training of future skilled workers: a dictionary]. Zhytomyr : «Polissia». 120 s. [in Ukrainian].
4. Karazohliu F. (2017). Diahnostuvannia vzaiemodii doshkilnoho navchalnoho zakladu i simi u polikulturnomu vykhovanni doshkilnykiv [Diagnosing the interaction between preschool educational institutions and families in the multicultural education of preschoolers]. *Molod i rynek*. 4 (147). S. 178-182 [in Ukrainian].
5. Kurinna L. (2018). Teoretychnyi analiz sutnosti termina «Sotsiokulturna kompetentnist» [Theoretical analysis of the essence of the term «Sociocultural competence»]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. 65. S. 49-55 [in Ukrainian].
6. Maksymenko N. (2018). Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv na urokakh ukrainskoi movy [Formation of sociocultural competence in primary school students during ukrainian language lessons]. *Naukovo-pedahohichni studii*. 2. S. 54-59 [in Ukrainian].
7. Nikolaenko Yu. (2021). Sotsiokulturna kompetentnist maibutnikh perekladachiv u konteksti mizhkulturnoi komunikatsii [Sociocultural competence of future translators in the context of intercultural communication]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. 51. T. 3. S. 55-58 [in Ukrainian].
8. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII [On education: the law of Ukraine]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
9. Kozynets I., Shabanova Yu. (2021). Slovnyk novitnikh osvitianskykh terminiv i poniat : dovid. vydannia [Dictionary of contemporary educational terms and concepts: reference edition]. Dnipro : NTU «DP». 69 s. [in Ukrainian].
10. Mykhailova L., Pahava O. (2020). Slovnyk terminiv i poniat suchasnoi osvity [Dictionary of terms and concepts of modern education]. Sievierodonetsk. 194 s. [in Ukrainian].
11. Topchii L. (2014). Formuvannia ukrainomovnoi sotsiokulturnoi kompetentnosti: teoretychni i praktychni aspekty [Formation of ukrainian language sociocultural competence: theoretical and practical aspects]. *Molodyi vchenyi*. 7 (10). S. 170-173. [in Ukrainian].
12. Chervovets A., Kurhannikova O. (2020). Polikulture vykhovannia yak peredumova rozvytku dukhovnosti ditei doshkilnoho viku [Multicultural education as a prerequisite for the development of spirituality in preschool children]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. 1 (94). S. 255-264. [in Ukrainian].
13. Cherepanova S. (2015). Polikulture vykhovannia yak protses formuvannia tolerantnosti zasobamy svitovoho folkloru u ditei doshkilnoho viku [Multicultural education as a process of fostering tolerance through world folklore in preschool children]. *Pedahohichni nauky*. 67. S. 217-220 [in Ukrainian].

Tsapliuk O. The specificity of Ukrainian-language sociocultural competence in older preschool children

The article examines the concept of sociocultural competence in older preschool children as an essential element of interpersonal interaction in the context of modern Ukrainian society. The author conducts a terminological analysis of the term "sociocultural competence," defining it as the ability to utilize the achievements of human culture in a broad sense during social interactions, which ensures the success of such interactions. The paper reviews psychological and pedagogical studies, revealing an emerging interest in exploring Ukrainian-language sociocultural competence, which had previously been primarily associated with foreign language education. Additionally, normative and legal documents, such as the Law of Ukraine "On Education" and the Basic Component of Preschool Education, are analyzed in relation to this issue.

The analysis of these documents allows the author to propose a structure for the sociocultural competence of older preschool children, encompassing cognitive, motivational, and practical components. These components reflect knowledge and an emotionally valuable attitude towards both national and universal cultures, an interest in and aspiration for interaction, and skills for culturally-based interaction.

The article defines Ukrainian-language sociocultural competence in older preschool children as «the ability to apply age-appropriate knowledge of Ukrainian national culture and global culture in social interaction and interpersonal communication with representatives of both Ukrainian and other nationalities, using the Ukrainian language as a medium».

It is emphasized that sociocultural competence is an integrative phenomenon, relying on the newly formed personal, play-based, social-civic, linguistic, and communicative competences. Multicultural education, as part of forming sociocultural competence, is an integral element and a logical extension of civic and national-patriotic education. This approach is based on Ukrainian ethnology, family studies, and ethnopedagogy.

Key words: Ukrainian-language sociocultural competence, multicultural education, language, speech, culture, society, civic competence, older preschool children.